

ТЪРЖЕСТВАТА ЗА ВАЗОВ В ПЛОВДИВ — 1920 Г.

Петко Тихолов

Със задоволство научих, че старият пловдивски общественик и адвокат Недко Д. Каблешков, братовчед на апостола на българската свобода Тодор Л. Каблешков, е с още запазени умствени и физически сили въпреки преклонната си възраст — 97 години. През 1920 г. той участва много дейно при чествването на Иван Вазов в Пловдив, по случай неговата 70-годишнина и 50-годишна писателска дейност. Каблешков е председател на юбилейния комитет и председателствува комисията, която отива в София да покани народния поет да гостува на Пловдив. След смъртта му е член на делегацията, която присъства на погребението, и от името на пловдивското гражданство поднася венец на гроба. Каблешков е и член на комитета, натоварен да постави възпоменателна плоча на Вазовата къща в Пловдив, дето той живее и работи от 1880 до 1886 г.

На 28 ноември 1963 г. писах писмо на Недко Каблешков, което изпратих по писателя Йордан Ковачев. Още на следния ден Ковачев ме уведоми, че е предал писмото ми: «Щом си починах от пътя, посетих дядо Недко Каблешков, прочетох и му предадох писмото и устно му обясних твоя почин. Милият старец беше в отлична форма. Недей бави. Защото старостта е коварна и макар да го заварих по-бодър от всякога, не бива да изпуснеш едно голямо име «Каблешков», което звучи достатъчно гордо и е един достоверен източник на материали.»

Получих писмо и от Недко Каблешков, което носи дата 1 декември 1963 г.

«Моят скъп колега и приятел Йордан Ковачев — пише Каблешков — ми донесе и предаде любезното Ви писмо от 28 ноември т. г. То ми причини голяма радост, като разбрах че Ви привършвате интересна книга за моя покоен незабравим приятел Ив. Вазов и искате да поместите в нея мои спомени за него. Щастлив ще бъда, ако ми дадете възможност в скоро време да стисна ръката Ви, да Ви пожелаая пълен успех на прекрасния почин и да допринеса шо-годе за преуспяването му.»

На 6 декември по обед пристигнах в Пловдив. От гарата отидох направо у дома на моя колега Йордан Ковачев. След като се поразговорихме, той ме заведе при Недко Каблешков на ул. «Н. Гълъбов» № 13. Старият общественик и публицист ни посрещна много сърдечно, готов да ми разкаже всичко, каквото знае за Вазов. Аз бях очарован от неговата любезност и възхитен от бодрия му дух и свежа, бистра памет. Той бе жизнерадостен и разговорлив. Приятно ми бе да беседвам с него.

— Кога, къде и кой Ви запозна с Вазов? — го запитах аз.

— С народния поет ме запозна министър Стоян Омарчевски, с когото се познавах от рано. По онова време — преди чествването на Вазов — често посещавах София по обществена и адвокатска работа. Един ден се отбих да обядвам в Юнион палас. Бях си поръчал «хиоска» мастика с мезе. След няколко минути в ресторанта влязоха заедно Вазов и Омарчевски, който ме заговори и ме представи на народния поет. Аз любезно ги поканих на моята маса и веднага поръчах и за тях мастика. Когато донесоха мастиката, Омарчевски се усмихна и рече:

— Заради нея идвам тук, когато съм по-свободен. Бива си я, много е пивка.

Аз бях поласкан, че седях на една маса с патриарха на българската художествена литература. И не скрих голямото си задоволство. Обръщайки се към него, аз му казах:

— Господин Вазов, чувствавам се много щастлив, че се запознах с вас. Още от ученическите си години съм се възхищавал от художествените Ви произведения, много от които зная наизуст. Още по време на Априлското въстание пеех песента, написана по Вашето стихотворение «Боят настана». И досега при весело патриотично настроение пея песента «Тих бял Дунав», композирана по Ваш текст. И днес препрочитам с наслада и със сълзи на очи двете стихотворения за моя незабравим братовчед Тодор Каблешков, стихотворенията за Левски, Кочо Чистеменски, Раковски и др., както и романа «Под игото».

— Драги Каблешков — ми отговори Вазов, — макар и да не се познавахме досега лично, известна ми е доста добре Вашата обществена и книжовна дейност. В списанието «Труд» на възрожденеца Цани Гинчев съм чел Ваши преводи от полски език. Чел съм също така Ваши статии и речи, публикувани в разни вестници и списания. Не мислете, че сте съвсем чужд за мене.

Прекарахме повече от един час в интересен и приятен разговор.

— Когато идвате в София — каза той на раздяла — обаждайте ми се у дома. Ще ми бъдете приятен гост.

— И Вие ще ми бъдете приятен и скъп гост, когато дойдете в Пловдив.

След време отново отидох в столицата. Обядвах в Юнион палас. По едно време при мене дойдоха Стоян Омарчевски и Атанас Николов (Телефончето), които ми съобщиха, че се готвят юбилейни тържества за Вазов, и ме помолиха да взема участие при организирането на чествуването в Пловдив. Съобщиха ми също така, че е открита всенародна подписка за фонд «Иван Вазов».

— Вие бяхте председател на юбилейния комитет в Пловдив. Разкажете ми за подготовката и за самото чествуване на Вазов във Вашия град!

— По почин на пловдивското читалище «Иван Вазов» бе свикано общогражданско събрание, на което бе обсъдено и решено как да се отпразнува 70-годишнината от рождението на Вазов и 50-годишната му плодотворна писателска дейност и как да се засили фондът «Иван Вазов», за който бе открита вече всенародна подписка. След като са били подчертани големите заслуги на Вазов, събранието взело решение да се засвидетелствува към него дълбоката почит и признателност по най-бляскав начин. И се избира юбилейен комитет под мое председателство.

Не бях поканен и не присъствах на това събрание, но с голямо задоволство приех избирането ми за председател на комитета. По мое предложение взехме следните по-важни решения:

Народният поет да се прогласи за почетен гражданин на града, улица «Станционна» да се преименува на улица «Иван Вазов», бюстът на Вазов да се постави на видно място в градината «Цар Симеон»,

една от прогимназиите да се наименува на името на Вазов,

да му се поднесе художествен адрес и подарък,

да се поръча албум, художествено изработен, в който всеки дарител да обозначи със саморъчен подпис подарената сума, срещу която комитетът ще издава редовна квитанция, пловдивският кмет да внесе в общинския съвет исканията на комитета за одобрение, председателят Н. Д. Каблешков се задължава да напише позив и подробна програма за деня на тържествата.

— Вие изпълнихте ли възложената Ви задача?

— Изпълних я своевременно и с удоволствие. Написах позива и програмата.

— Спомняте ли си съдържанието на позива?

Моят събеседник извади една обемиста папка с материали за Вазов и ми подаде позива към пловдивските граждани, който гласи:

На 24 т. г. (24 октомври 1920 г., б. а.) се навършват 70 години от рождението и 50 години творческа дейност на народния поет Иван Вазов. Целият български народ се готви най-тържествено да отпразнува този велик народен празник и да засвидетелствува поету своята дълбока почит и признателност.

Граждани,

Пловдив винаги е държал първо място във всички народополезни начинания. Той е бил огнище, от което са се пръскали лъчи на просветата и пробуждането по всички краища, дето се говори българска реч. Той е дал плеяда народни дейци и труженици във всички отрасли на нашия обществен живот. В Пловдив, от Найдено Геров и Йоаким Груев, многозаслужилите на народа учители и дейци, е добил знания и се е научил как пламенно да обича родината. Тук поетът е прекарал младенческите си крилати години, въдушевяван от блянове и велики идеали, той е вземал живо участие в устройството на една освободена от робството страна. От тукашните хълмове той се е възхищавал на гордата Стара планина, на китните Родопи, на Марица, на плодородни поля, долини и с жар и беззаветна любов ги е възпявал на своята безсмъртна лира.

Граждани,

Призоваваме Ви във всенародния жертвен дар за поета да вземете дял, достоен да изрази вашата истинска признателност към този, който цели 50 години буди народната съвест към благородни подеми.

Граждани,

Не се съмняваме, че именно Пловдив, който неведнъж нагледно е доказал, че умее да цени и почита заслужилите на родината синове, и в този рядък случай в живота ще открие благородните пориви на своята колективна душа, като най-радушно, най-ентузиасирано и най-достойно засвидетелствува дълбоката си почит и любов към безсмъртния певец — гордостта, славата и украшението на нашия народ.

— А каква програма предложихте за тържествата?

И моят събеседник ми подаде отпечатаната програма:

1. Във всички училища и казарми ще се четат доклади върху живота и творчеството на поета, като се подчертават заслугите му към отечеството.
2. В първоначалните училища, прогимназиите и гимназиите ще се устройват утра, в които ще се изпълнят произведения на юбиляря.
3. На 23 октомври вечерта — предюбилейния ден — в читалището «Иван Вазов» ще се изнесе Вазова вечер с декламации и пиеса от народния поет.

В деня на юбилея — 24 октомври:

1. В 8.30 часа сутринта в църквата «Св. Богородица» ще се отслужи молебен от градското духовенство за здравето на любимия юбиляр. Умоляват се да присъствуват официалните лица, всички дружества и еснафи със знамената си.
 2. В 10 и половина часа, след службата, в тържествено шествие всички официални лица, дружества, корпорации и еснафи се отправят към Военния клуб, дето ще стане юбилеен събор. Тук ще се държат кратки речи, ще се изпее кантатата на юбиляря, ще има декламации, хор и пр. според отделна програма.
 3. След обяд от 3 ч. народно увеселение пред градината «Цар Симеон», дето ще свирят военни музика.
- Умоляват се гражданите в деня на празненството да украсят домовете и дюкяните си със знамена.

Пловдив, 18 октомври 1920 г.

Юбилейният комитет

— Как премина юбилейният ден в Пловдив?

— След литургията и молебена в катедралата, препълнена с богомолци, митрополит Максим държа реч. Образува се многобройно народно шествие. Неговото начало бе пред Военния клуб, а краят му при катедралата.

След това във Военния клуб се състоя тържествено събрание, на което присъстваха опълченците, инвалидите, духовенството, началниците на учрежденията и по 10—15 души представители на дружествата и на учащата се младеж.

Аз произнесох импровизирана реч.

Когато завърших речта си, мощно и нестихващо «ура» изпълни салона на Военния клуб. Многохилядният народ, който пълнеше площада и съседните улици, негодуваше — и той искаше да чуе онова, което се говореше за Вазов. Наложих се да произнеса речта и от балкона на клуба.

— Уведомихте ли своевременно юбилея за станалите тържества в негова чест?

— Веднага го уведомих телеграфически от името на комитета и гражданството. На следния ден получих следния отговор:

«Господин Каблешков,

председател на юбилейния комитет — Пловдив

За прочувствените поздравления, от които съм дълбоко трогнат, изпращам Вам и на комитета моята гореща благодарност.

И. Вазов»

— Как Вашият град посрещна подписката за фонда «Иван Вазов»?

— Със своята щедрост и пожертвувателност във всенародната подписка се отличиха много граждани, имената на които са вписани в специално изработения албум. За увековечаване имената на дарителите юбилейният комитет реши този албум да се предаде на Пловдивския окръжен музей. Понеже по това време той беше закрит, през 1934 г. предадох албума в Пловдивската народна библиотека.

— А архивите на юбилейния комитет къде съхранихте?

— В пловдивското народно читалище «Иван Вазов». Неговата управа ми благодари с писмо от 17 февруари 1941 г.

— Какво ще ми кажете за гостуването и чествуването на Вазов в Пловдив през ноември 1920 г.?

— След като на 24 октомври 1920 г. пловдивчани отпразнуваха юбилея на Вазов по най-тържествен начин, в едно многолюдно събрание решиха да го поканят да им бъде скъп гост. Тази приятна мисия възложиха на мен, Йордан поп Георгиев и майор Даскалов. Срещата ни се състоя в София, в скромния кабинет на поета на 6 ноември 1920 г., 11 часа преди обял. Тя бе много мила и трогателна.

Силно развълнуван, аз му целунах ръка и произнесох кратко слово.

Недко Каблешков отново разтвори папката и ми подаде един лист, написан на пишеша машина:

«Високоуважаеми господин Вазов,

Пловдивските граждани, от името на които се явяваме днес пред Вас, ще бъдат твърде щастливи, ако им дадете възможност утре да посрещнат във Вашето лице най-великия българин на творчеството, когото вековете са родили — гордостта, славата и украшението на целия български народ.

Те с нетърпение чакат да видят това чело, от което са излезли толкова възвишени, благородни и гениални мисли, тия очи, които всичко са наблюдавали и ронили сълзи над всяко народно и човешко бедствие и страдание; тия уста, които с чудно звучна реч и пленителна мелодия са възпяли хубавата, но злочеста родина, нейните копнежи, блянове и идеали; това сърце, пълно с любов, което болезнено се свива пред вида на всяка злочестина човешка, и радостно е туптяло за всеки благороден жест и велико народно и човешко дело; десницата, която здраво държи най-могъщото българско перо, което цели 50 години с чудна енергия се бори за

живота на един онеправдан народ и която е създала творения и паметници, които нито времето, нито вековете могат да разрушат, които ще се предават за наука и назиждане от поколение на поколение; тия нозе, които вървят твърдо, смело и неуклонно по пътя на истината и правдата и никога за нищо ниско не са паднали, не са се окаляли. . .

Щастливи сме, че нам се падна честта първи да Ви видим, да Ви поздравим от гражданите на втората столица, да Ви поканим да бъдете техен най-скъп и мил гост, да Ви придружим в пътуването и с дълбока почит да целунем Вашата неуморна десница.»

Вазов — каза Недко Каблешков — бе дълбоко трогнат. Той не можа да задържи сълзите си. От възлинене не рече нищо друго освен: «Заповядайте, господа, седнете, благодаря ви, много ви благодаря.»

Задъхваният ни разговор продължи повече от два часа. Ние беседвахме главно върху страшния погром на България.

С народния поет се споразумяхме да заминем за Пловдив на другия ден сутринта. Йордан поп Георгиев и майор Даскалов да го придружат от дома му до софийската гара, а аз да се кача на влака от Подуяне.

Вечерта обаче получих бележка, с която ме уведомяваха, че поради внезапното заболяване на поета пътуването му се отлага.

Истинската причина бе съвсем друга: обявяването на всенародния траур. Същия ден сърбите бяха завзели Босилеградско, Царибродско, Трънско и Кулско, преди още да бе се произнесла разграничителната комисия.

— Пътуването на Вазов за кога се отложи и кои го придружиха до Пловдив?

— За 22 ноември. Придружиха го министърът на просветата Стоян Омарчевски, д-р С. Донов, проф. Ст. Романски, Кирил Христов, Божан Ангелов, Елин Пелин, Христо Цанков-Держан, Стилиян Чилингиров и др., както и членовете на пловдивската делегация — Йордан поп Георгиев и майор Даскалов. Аз бях служебно възпрепятствуван и не можах да замина за София.

— Вашият град как посрещна своя почетен гражданин?

— Най-тържествено. Перонът на гарата бе потънал в зеленина, цветя и знамена. Великият поет бе посрещнат от представители на всички власти, учреждения, дружества и комитети, както и от видни местни общественици и граждани.

Когато влакът се появи, също окичен със зеленина, цветя и знамена, на перона се понесе тръмко и нестиващо «ура». Няколко музики свиреха народния химн.

Поетът слезе от влака весел, засмян. С «добре дошъл» го приветствува председателят на тричленната градска комисия П. Шилев. Буря от ръкопляскания и викове «ура», «да живее народният поет», «да живее почетният пловдивски гражданин», раздираха въздуха.

Поетът се качи на колесница, на времето парадна кола на управителя на Източна Румелия Алеко паша Богориди, която бе накичена с рози, хризантеми и други есенни цветя. Теглеха я два бели като сняг коня — най-хубавите и най-пъргавите от всички коне в III конен полк. Водеха ги двама спретнати войници, познаващи добре техния нрав. На капрата нямаше човек, за да не пречи на хубавата гледка, която представляваше тържеството. Самите коне като че съзнаваха какъв велик човек возят, та често пъти пръхтяха гордо и се изправяха игриво на задните си крака. . .

Министър Омарчевски и другите гости и посрещачи тръгнаха пеша по калните тротоари и едвам си пробиваха път между народа, който масово бе се стекъл да посрещне Вазов и да му изрази своята признателност и възторг, като обсипваше пътя му с цветя и викаше «ура» и «да живее»!

Предния ден вали сняг. Времето бе неприветливо, студено. В деня на посрещането обаче изгря приятно слънце, което топеше снега. Улиците се разкаляха. И по ул. «Ив. Вазов» мъчно се вървеше, понеже не бе павирана.

По всички къщи и учреждения се развяваха национални знамена. Много балкони бяха украсени със скъпи килими и с портрета на поета, окичен с цветя.

Учениците от всички училища, отделения войници, гражданки и граждани бяха изпълнили тротоарите от гарата до площад «Цар Симеон». Китки цветя се хвърляха пред колесни-

пата на скъпия гост, която спря на площад «Цар Симеон», задръстен от народ. По лицата на всички играеше весела усмивка. В очите на мнозина бликаха сълзи.

Пред Вазов застана д-р Н. Салчев. Той приветствува народния поет от името на пловдивските граждани.

Видимо развълнуван, Вазов се качи на специално приготвената трибуна и оттам произнесе сбито, съдържателно слово-отговор.

Моят събеседник отново разтвори папката и ми подаде Вазовото слово, написано на пишеща машина.

«Драги мои съграждани,

Първата дума, която трябва да изкажа от това място, е: Благодаря! Благодаря от душа и сърце за необикновено ласкавия прием, за високознаменитата тържественост и блясък, с който градът Пловдив почете моето идване тук. Аз съм покъртен от дълбочините на душата си; аз съм смаян от всичко, каквото чух, каквото видях. Може би пръв път в живота си изпитвам възлнения като сегашните. Тия възлнения се дължат на две причини: първо, на величието на този момент, който ще остане за мен незабравим, и, второ, че аз съм чувствуван в Пловдив, мил на мене като втори роден град, дето съм прекарал няколко от най-хубавите години на младостта си под първите благодатни лъчи на свободата, огряла радостно нашето отечество. Да, Пловдив, с хубавата своя история; Пловдив, в който през времето на робството биеше най-силно пулсът на българското сърце; огнището на светлината, което изпрати пожарна искра по всички краища на България, който пръв издигна знамето на борба за черковна независимост и роди славен сонм деятели по народното възбуждане; Пловдив, който и подир освобождението беше в продължение на няколко години политически и духовен център на Южна България, удивляващ чужденците със своя всестранен напредък, със своя интензивен културен живот.

Драги съграждани,

г. д-р Салчев във възторжената си приветствена реч ме обсипа с най-ласкателни думи. Той може би надцени моите заслуги. Аз съм дълбоко покъртен от думите му, знаейки, че той е тълкувател на всички български сърца в Пловдив. Той набляга особено силно на моята книжовна дейност в Пловдив. Да, такава беше тя. И чини ми се, че тоя духовен подем най-много, ако не всецяло, се дължи именно на Пловдив, на неговото просветно общество, което ме съгриваше със своята отзивчивост и съчувствие; на пловдивската великолепна природа, която ме въодушевляваше; на пловдивското синьо небе и на пловдивския въздух. Ето защо аз се чувствавам щастлив в тоя мой втори роден град, дето получих най-чистите си възлновения, дето моята муза крепна и мойт дух се окрили. Ето защо всичко ми е родно и мило тука: и тия горди хълмове, и тия скали, и тая Марица, напяваща с шума на легендите на старата българска слава.

Драги съграждани,

Много години има откак аз не съм жител на Пловдив. Но аз винаги и далеко от него с трепет съм произнасял името му. Най-светли спомени от младостта ми неразривно свързват душата ми и сърцето ми с него. Днешното ми идване не е проста разходка, не е приятно гостуване, озарено от вашата любов и почит, а едно благочестиво поклонение на град роден, скъп, мил, архинационален, архибългарски и вечно български. И това поклонение е толкова по знаменателно, толкова по-радостно за мене, че то има за цел да отговори и на едно скъпо желание на една до висока степен ласкателна покана на пловдивското гражданство.

Аз бях честит още да се видя прогласен почетен гражданин на Пловдив. Титла за мене най-ласкателна, чест голяма, с която се гордея. И като пловдивски гражданин не само по право, но и по душа, аз викам възторжено: «Слава на Пловдив, ура!»

Нови бурни ръкопляскания, ново «Ура», «Да живее», «Вечна слава на народния певец» — проехтах из площада, съседните улици и в градината «Цар Симеон», изпълнени с въодушевен народ.

— След това Вазов къде се отправи?

— Към улица «Велико Търново», за къщата на моя шурей Лука Личев, в която той трябва да отседне. Дотук бе съпроводен от народа. После всички се разотидоха. С госта останах само аз и домакините. Вазов се обърна към мен с думите:

— Драги Каблешков, имам нужда от почивка, чувствавам се много уморен.

Отговорих му:

— Бъдете напълно спокоен. Ще имате на разположение всичко, от което се нуждаете. След такава умора и тъй силни душевни вълнения е необходимо да си отпочинете добре.

От салона отидохме на втория етаж. За спалня на скъпия гост бе приготвена една широка, разкошно мобилирана стая. По лицето му личеше силна преумора и неразположение.

— Треперя от студ. Краката ми са измръзнали до коленете, тръпки ме побиват, като че ще ме втресе — ми каза Вазов.

И седна на един фотьойл близо до радиатора.

Стаята беше много затоплена, а радиаторите силно нагорещени. Температурата беше 22 градуса.

Вазов свали веднага обувките си и obu домашни пантофи. Коленете му бяха покрити с дебел шал. Поднесе му се топъл чай със силен коняк, след половин час друг чай с коняк.

Тръпките минаха. Бледността от лицето му изчезна. Вазов се стопли и ободри. Той ми каза, че е вече добре. Заявих му, че ще го оставя, за да си подремне малко.

— Не, Каблешков, не! След такива силни душевни вълнения не мога да спя. Нощта е достатъчна да си отпочине човек. Много работи съм написал ноще, в леглото.

Унесени в разговор, при приятна обстановка, не усетихме как дойде време за вечеря. Вкусните ястия и старото садовско вино развързаха езиците на сътрапезниците. До полунощ се разказваха весели анекдоти и спомени. Вън бушуваше силен студен вятър, който сковаваше земята.

Сутринта заварих Вазов бодър. Закусихме заедно и разговаряхме за преживяното предния ден.

В 9 часа отидохме в Окръжния музей. Там бяха наредени портретите почти на всички дейци, работили за народното пробуждане, в борбите за разкъсване веригите на духовното ни и политическо иго. На централно място бе поставен ликът на Вазова. Макар че ликовите и другите картини нямаша особена художествена стойност и не бяха подредени, както подобава, Вазов каза на уредника няколко насърчителни думи.

След това се отправихме за Военния клуб, където учениците и учителите бяха подготвили литературно-музикално утро в чест на юбилея. Неговото появяване се посрещна със силни ръкопляскания и «ура».

Тържеството бе открито от учителя К. Грънчаров. Министър Омарчевски произнесе реч. Изпълнена бе подбрана литературно-музикална програма.

Вазов остана много доволен. Той каза на учащата се младеж с развълнуван глас: «Деца, много скърбя, че не мога да целуна всички Ви по челата».

На излизане от Военния клуб учениците понесоха на ръце народния поет до хотел «6 септември», акламиран от гражданите, които пълнеха улиците. Сложена бе трапеза в хотела. Пиха се наздравци. Юбилеят поблагодари за хубавото гостоприемство и за сърдечните приветствия.

От банката поетът и придружаващите го лица се отправиха за кметството. В паметната книга той написа:

«Приет с нечувани почти почести от моя мил и скъп Пловдив, който ме прогласи за свой почитен гражданин, аз с възхищение викам: «Да живее Пловдив! Слава на Пловдив!»

Министър Омарчевски отбеляза:

«Иван Вазов е гордост не само за България, но и за света. Пловдив може да се гордее, прочее, със своя гражданин.»

Във Военния клуб вечерта бе даден банкет. Салонът бе разкошно украсен. На видно място бе поставен бюстът на поета, окичен с цветя. По стените бяха окачени надписи със заглавията на някои Вазови произведения. Присъствуваше цветът на пловдивската интелгенция.

Вазов и придружавашите го лица пристигнаха в 9 часа. В салона се понесе вихрено «ура». Духовият оркестър на 21. полк засвири народния химн. Неочаквано в салона влязоха гимназисти, които с младенчески жар изпяха «Шуми Марица». Сърдечната манифестация на учениците предизвика сълзи от умиление.

Министър Омарчевски произнесе реч, след което прочете списъка на декорираните пловдивчани по случай юбилея. На поднесените поздравления и наздравници Вазов отговори с дълбоко прочувствена реч.

— Мога ли да я прочета?

— Защо не!

И моят събеседник разтвори папката и ми я подаде.

Драги приятели,

На тая историческа за мене вечеря, дето се чувствуваме тъй близки и сродни духом, първата дума, която ще кажа, е, както и при вчерашното ми чествуване, думата: «благодаря!»

Благодаря Ви за честта, която ми направихте с присъствието си; благодаря във вашето лице на всички сънародници в Пловдив, изказали ми по такъв ласкателен начин съчувствието и почитта си.

Благодаря Вам, господин министре на народната просвета, почели с присъствието си от страна на държавата моео радостно гостуване в Пловдив.

Господа, дошъл от София през планини и полета, аз и в Пловдив се чувствувам като свой, като у дома си, обкръжен с обич и топли сърца, като някога. И пак моят дух неволно се повръща към миналото, когато аз бях син на този славен град, когато гърдите ми дишаха неговия въздух, когато умствените ми и физически сили цъфтяха в неговата животворна атмосфера. И какви скъпи спомени! Душата ми плава радостна в техните освежителни вълни; аз се чувствувам по-млад, пред мене възкръсват виденията на онова минало, тъй очарователно, тъй прекрасно! Минало хубаво и голямо! В Пловдив се написаха много важни страници от нашата история. Големи имена и събития са записани на скалите на неговите хълмове. Бурни и светли дни. Велики исторически дати. Но никога не и обезсърчени!

Не преди много аз посетих набързо, за един ден, Пловдив. Престоях в него, тъй да кажа, крадешком. И знаете ли защо? За да се поклоня на всичко, което е останало в него, мило за сърцето ми. На неговите хълмове, на неговата безкрайна панорама, видена от върховете им, на неговите величествени Родопи; на Марица, на улиците му. И, позволете ми, да се впусна в някои подробности.

Аз се изкачих по стръмния калдъръм на Джамбаз-тепе и отидох на върха, за да погледна малката жълта къщица, която ми даде гостопримство една година, когато Пловдив беше столица на Южна България. Уви! Аз намерих само пепелището на тая жълта къщица: тя бе отдавна изгоряла заедно със старата си, тиха стопанка. Помня добре тая осъщноцветна, винаги облечена в черно гъркия. Тя често ме навествяваше в стаичката ми, учудена, че ме гледа все наведен над хартиите. Бог да я прости! Тя ме наричаше «Палеос антропос», сир. «старовремени човек», понеже, макар и млад, бягах от веселбите на веселия тогава Пловдив и прекарвах времето си в писане. В тая скромна стаичка аз написах може би най-доброто си нещо — «Епопеята на забравените».

Ходих да посетя и моята по-после съградена скромна къщица при Орта-мезар, принадлежаща другиму сега. Посрещна ме непозната госпожа — българка, квартирантка. Тя се учуди от това появяване на непознат човек и ме попита студено: «Кого търсите?». Когато се назовах и ѝ обадих благочестивото си желание, което ме водеше там, тя приветливо ме покани в стаята — в стаята на майка ми! — угости ме с вишнево сладко и накара едно от децата си да издекламира едно мое стихотворение. Каква топлина ме лъхна оттам! Надникнах в моята стаичка-кабинет,

дето въображението ме носи из възшебния свят на «Царството на самодивите». И стори ми се, че пак виждам там седнал Величкова, мой еждневен гост, с неговото бледо, умно, с черна брадичка лице, старено от блестящ поглед. Излязох на балкончето срещу тогавашната градска градина, под старите брястове на която се разхождаше пловдивският хайлайф под звуковете на «Шуми Марица». Колко пъти съм гледал от това балконче величавата белобрада фигура на Алеко Богориди, като се разхожда уединен из алеите на конашката градина!

Потърсих близката някога там, но вече изчезнала македонска кръчма «Марково коляно». Трябва мнозина да я помнят от вас. Там, при чаткането на чашице, се кроеше от разпалени глави революцията, която щеше да слее Южна България със Северна, една от най-лесните революции в историята, защото отдавна тя бе извършена в душите, и, както се изрази Петко Каравелов, доста беше един пияница да извика на улицата «Долу Румелия», за да падне Румелия!

Погледнах с благоговейно чувство и стените на Областното събрание. Какви трепети усетих! Какви видения изникнаха пред мене, какви мощни или симпатични ликове се низаха пред душевния ми взор! Защото историята на България беше пратила там, може би, най-ярките по характера си, най-заслужилите с делата си родолюбци. Ето стария жизнен, енергичен Кръстевич, говорящ на областните представители, махайки с треперящата си от старост десница; ето Чомаков, беловласият старец, с благородната си фигура и с голямото си име; ето Яким Груев, мой някогашен учител, неуморим и даровит труженик, спечелил всеобща почит чрез големите си заслуги по народната пробуда; ето нервния Вълкович, европеец по обноски, горещ българин по душа; Георги Груев, дълбокия юрист, исподкупния Катон, чест и гордост на нашето правосъдие; ето Константин Величков, моя приятел, с пламения поглед и с пламенните речи, пленяващи слуховете и душите, който ми наумяваше Камил Демулен, оратор на Французката революция; ето красноречивия Димитър Наумов; ето доктор Янкулев, милия и обичлив на всички, натура възторжена и блага. Аз се спирам само на някои от покойните деятели. . . И колко още образи, изчезнали вече от живота, или живи още, изправяха пред мене тия мъртви сега стени, зад които се коваха съдбините на областта!

Минах и край печатниците на Христо Данов и Драган Манчев, сгради, шумящи някога от кипящ живот. Покрай вестниците «Марица» и «Народний глас», оттам се пушаха за цяла България във вид на благодатен дъжд книги и учебници, внасящи лъчите на просветата и националното съзнание в обществото и училището. О, умряха и те, благородните и неуморните дейци! А как живо гледам аристократическото и сериозно лице на Данова, вълотена честност, олицетворение на безкористо родолюбие и идеализъм, и издател на моите първи поетически трудове! Виждам като днес неговата тиха усмивка, когато на въпроса ми: как намира стихотворенията ми в «Майска китка», която бях му дал да печати, той отговори: «Хубави, джанъм, но малко учкура якъ!»

И ти мой, драги Манчев, здрав син на Родопите, с душа наивна, с поглед мечтателен, и тебе виждам като жив с твоята черна брада и голяма коса на библиейски пророк! Виждам те, когато ти пишехме с Величкова вестника «Народний глас». Как водех борба с тебе по правописанието, как се ядосвах, когато виждах, че думата «княз» в ръкописа ми, излезаше във вестника «кнез»! Ти ми поправяше даже и езика, и стиховете ми! О, добрий Манчев! Ти с Данова бяхте два просветителни факала, черпещи светлика си не от много знания, а от вътрешния огън на вашите чисти български души.

Отидох на моста и дълго се любувах на нашата величествена Марица, чинто вълни са поздравили с шума си на 1885 г. бодрите тракийски юнаци, нашите славни печенеги, и мислено пак ги гледах как бързат полугладни, полуголи, но богати с ентузиазъм и пеейки «Шуми Марица», как бързат да подкрепят при Сливница геройската борба на България за идеалите ѝ.

Посетих и други кътове на Пловдив, скъпи на душата ми по спомените за хубави преживявания на младостта ми, уви! отдавна отлетяла. Улиците, къщите бяха почти същите, само хората ми бяха чужди и непознати, и в тоя многолюден град аз минувах като чужденец, оглъбен в спомени, както някога, скитайки се из улиците на разорения Помпей, чувствавах се съвършено сам.

И след това аз се завърнах в София. И да ви кажа ли правото? Тъжен! Това беше преди няколко месеца. Не! лъгал съм се! Днес видях Пловдив, истинския Пловдив. Видях го в триумфалния вид, дишащ във всичката сила на българските дробове; просветните му и културни дружества; организациите му граждански, военни, икономически, спортни; неговата учаща се пламенна младеж; неговото будно гражданство! Зачух усиленото и здраво биене на пулса му; долових във всичките тия прояви на жизненост неговото българско сърце, туптящо в унисон със сърцето на България. Аз съм препълнен от възторг; аз съм упоен от най-сладка радост и съгрян от най-светли надежди в неговото бъдеще; аз, негов бивши и сегашен гражданин, съм покъртен от зрелището на тоя великолепен изблик на сили и избухнала днес енергия и любов към мене. Под наплива на тия радостни впечатления аз дигам чашата и пия здравица за моя мил Пловдив, за още по-голямото му преуспяване и за всички вас, неговите представители тука! Ура!»

Много пъти речта на Вазов бе прекъсвана от ръкопляскания, «Ура» и «Да живее народният поет, любимец на Пловдив». Всички станаха на крака и с чаша в ръка викаха «Да живее», «Вечна слава», «Ура!» Накрая запяха народния химн.

На другия ден сутринта пред хотел «Молле» учениците и ученичките от гимназиите направиха нови овации на юбиляря, който се отправи към салона на читалището, носещо неговото име. Там той бе посрещнат много сърдечно и мило.

В паметната книга Вазов написа саморъчно:

«Щастлив съм, че пак имам приятния случай да стъпя в читалището, което носи моето име. Пожелавам на това културно учреждение най-добър успех — Вазов.»

Под тия думи министър Омарчевски отбеляза: «Най-щастливият ден през живота ми е този, в който България празнува юбилея на народната ни гордост — Ив. Вазов.»

Пловдивчани изпратиха народния поет много тържествено. Няколко дена по-късно той ми изпрати портрета си със следния саморъчен надпис:

«Господину Каблешкову,

В знак на моята сърдечна благодарност за радушия прием, който ми се устрои от него и от град Пловдив.

София

25 ноември 1920 г.

С най-дълбоко почитание

И. Вазов»

Не мина и една година оттогава и народният поет почина.

— Как Пловдив посрещна неговата смърт?

— В нашия град като гръм се понесе скръбната вест за внезапната и неочаквана смърт на великия българин, който с вдъхновеното си перо и със сладкозвучната си лира прослави своя народ и възпя всички краища на нашата прекрасна родина. Черни знамена се появиха по училища, държавни учреждения и предприятия, частни домове, магазини и работилници. Черковните камбани тъжно проехтяха. Улиците се изпълстриха с некролози. Дълбока скръб угнеги сърцата и душите на пловдивчани, които загубиха завинаги своя безсмъртен приятел и съгражданин.

— Пловдивчани взеха ли участие в погребението?

— За погребението нашият град изпрати в столицата многобройна делегация начело с помощник-кмета Л. Пулиев, в която участвах и аз. Пристигнахме рано сутринта. Времето беше мрачно и неприветливо. Валеше дъжд. Народният траур потискаше душите. Черните знамена говореха за тежката и скъпа загуба, която сполетя българския народ. Високи, 7-метрови жертвеници с кадилници бяха издигнати по кръстопътищата и на високите места. Дим от благоуханен тамян се носеше из въздуха. Въпреки проливния дъжд траурното шествие продължи няколко часа и завърши на площад «Александър Невски». Тялото на покойния писател беше спуснато в гроба на 28 септември, 4 часа и 45 минути. Няколко музики сви-реха «Жол славен» при тъжния съпровод на столичните черковни камбани. 101 топовни салюта

известиха, че родната земя приема тленните останки на великия покойник. На гроба нашата делегация положи разкошен венец от свежи ухаещи цветя. Рядко българският народ е проявявал искрено и дълбоко своята голяма скръб към покойник, както направи тогава. И напълно заслужено. Кой друг българин е владеел така силно и продължително сърцата на своите съвременници като Вазов?

Със стария заслужил общественик и книжовник Недко Каблешков разговарях непрекъснато цели 5 часа — от 15 до 20 часа. Удиви ме неговата ясна мисъл и физическа издръжливост — докато бях при него, повечето от времето той прекара прав или в движение из стаята. Може би така му е било по-лесно да дава отговори на задаваните му въпроси. На раздяла му изказа сърдечната си благодарност за оказаната отзивчивост и . . . търпение.

Когато напуснах неговия гостоприемен дом, дъждът се беше превърнал в неприятна снежна лапавица. На другия ден Пловдив осъмна с чист, бял сняг, първия сняг през настъпващата зима.